

polja

časopis za kulturu, umetnost
i društvena pitanja

novi sad — godina
XXIII — cena 10 din

juni
juli ,77

220-221

milivoj slaviček O POVRATKU ČEMU (1) žarko pa-
pić SAVEZ KOMUNISTA I STVARALSTVO (2) ivan
focht MUZIKA I SIMBOLIKA BROJEVA (3) danko
grlić SUVREMENA ESTETIKA I MODERNA UM-
JETNOST (6) momčilo paraušić TRI PESME (8)
ivan rastegorac PRIVATNI REZERVAT (10) moris
blanšo SUŠTINSKA SAMOČA (12) radovan pavlovski
ČETIRI PESME (15) niko grafenauer ŠTUKATURE
(16) branimir brljević MIŠLJENJE OKRUNJENO
SUSTAVOM (17) marijan jalšovec DVE PESME (18)
boško tomašević DVE PESME (20) džemal sokolović
POSTVARENJE SVIJESTI (22) lazar bojanović VE-
TRENJACA (24) sidi zoltan HTELA SI ME IZBAVI-
TI (25) vladimir kostov PORUKA (26) dragiša dra-
šković ČETIRI PESME (27) huan ramon himenes
ŠEST PESAMA (28) janoš siveri SLOBODNE VEŽ-
BE (30) milan damjanović DVA POVODA (31) NOVE
KNJIGE (32) U MEĐUVREMENU (34) LIKOVNI
NOTES (35) rade dokanović BEZBEDNO PUTOVA-
NJE (36) zoran vragolov TRI PESME (36)

likovni prilozi u ovom broju: mlodrag nagorni

O POVRATKU ČEMU

milivoj slaviček

BAVIMO SE SVIJETOM

Bavimo se Svijetom koji propada
Odlazi
Uništavamo njegove životinje, biljke, ljude.
Držeći pri tom govore o budućnosti (i o ovom ili onom
izmu)
Moglo bi se pomisliti da imam (o) posla s poremećenim
tipovima
(Ili da smo mi poremećeni)
Ali ne: sve su to ugledni, upućeni, odlikovani, odlični itd.
građani
(Čak odličniji od nas)
I u svemu tome i jest čitava ta stvar
(Lavlji njen dio)

OBRANA

Već me uveliko davi ta dosadna, izmišljena riječ život
ta patetika, ta fetišizacija
jer, na koncu, **zrak** je jednako uzbudljiva činjenica
Cesta isto tako. Ne pretjerujemo s tim kvazihumanizmom
jer na kraju nećemo moći ubojicu strpati u zatvor
ili ga usmrtiti. I nisu samo »žene i djeca« vrijedni
samilosti, spasavanja ili tv-suze
Dosta s tim budalaštinama
Shvatimo napakon šta je to što nazivamo **uzbudljivim**

O TEMELJIMA

Temelji koji su u velikom broju tzv. radnih dana
ili u nejasnu osjećanju da nas netko (nešto) inspirira
ali temelji što izbjegoše sve dovoljno poznate temelje
izgleda da su najtemeljitiji
(i više ili manje genijalni)

Teško je govoriti o temeljima, razumijem
čovjeku koji se naprosto oslanja na sebe
(svako *ja* je uvijek iznova nedefinirano)

Temeljiti temelji: čudesna igra, gotovo svemirska

O POVRATKU ČEMU

Povratak tzv. izvorima života. (Sumnjivima, uostalom.)
U redu. Ali o čemu se radi?

Ne znam što su to izvori života
Govorim istinu (ona je, valjda, najbliža tim izvorima i,
svakako tzv. poeziji)
Mislim da naprosto ima pravo tobože stari Coleridge
koji reče:
»Poezija — to su najbolje riječi, poredane na najbolji
način«.

I mislim da je to doista sve, kad se ponovo razmisli
(Ali ako su ljudi koji pišu stihove vrlo često papagaji
onda je, to znači, i vrijeme papagajsko:
onda su papagajski i tzv. izvori života)

DODATAK

Osta ondje

Osta ondje jedna valovita i spregnuta rečenica
koju nisam zapisao. Odgodivši to, sjedeći pred
televizorom (i još nekim strojevima)
Cjelovita rečenica. Ako se ikad vrati, reći ću vam je
(Neke ću druge pjesme zapisati, nadam se, u
međuvremenu
manje komotan ili manje zavarano)
Ali ako se i sjetim — ponovo — te rečenice, šta onda?

nosti za njegovu misaonu perspektivu, filozofski estetičari su danas u osnovi protiv duha i potreba svoje epohe. Pa ipak, ni oni ne mogu — jer bi tada bili potpuno izvan svih tokova evropske misli — ignorirati razočaranje koje se poslije Hegela tako duboko uvrježilo u estetiku. Jer, kako da uopće bilo kada više prizivamo takve sablasti koje su umjetnost jednom mogle proglasiti prošlost? A to je vrhunski domet, to je posljednja konzekvencija baš spekulativne estetike. Zato ni Croce ne želi — uza sve to što polazi od mnogih hegelovskih teza — puni povratak Hegelu, zato se on ograničuje ne samo od estetike »odozdo«, već i od one »odozgo«, premda će — upravo zbog odnosa spram empirijsko-znanstvene orijentacije — većina teoretičara (ne samo estetski pozitivisti, već npr. i Gramsci) njegovu estetiku kritizirati prvenstveno kao spekulativnu. Uostalom, možda baš zato da mu se ne bi predbacilo kako se vraća na nešto što se pokazalo sterilnim, on i negira do te mjere gotovo cjelokupnu historijsku baštinu da su njegov povijesni pregled estetskih teorija nazvali s pravom grobljem. Tu je, naime, doista spektakularno, kao pseudoeestetsko, pokopano gotovo sve što je u estetici ispoljavalo bilo kakve tendencije apstraktno filozofskih i sistematskih konstrukcija (kao »tipično njemačko«, u stilu Croceove germanofobije), isto tako kao što je i s gađenjem odbačeno upućivanje na konkretno i iskustveno, na prirodno, što je uvijek Croce teško odbacivao kao dokone brbljanje, kao naučnu fantastiku ili, naprosto, kao estetiku astrologiju.

Ali ni Croceu, a kasnije npr. ni Harmanu, nije ni na kraj pameti da zbog toga što su razni vulgarizatori spustili estetiku na najniži nivo, stave u pitanje samu mogućnost njenog zasnivanja kao autonomne i autentične filozofske discipline. Premda su, dakako, Hartmann ili pogotovo Ingarden, nesumnjivo plodniji i bogatiji od Crocea, kad je riječ o pokušaju da se izloži nešto pozitivno i da se minucioznim analizama uđe dublje pod samo tkivo umjetničkog — oni, kako u pogledu prvih pretpostavki svog pothvata, tako i temeljnih rezultata, ipak nisu tako divergentni kako to na prvi pogled izgleda. Zaključci su, naime, u oba slučaja negativni, mnogo je više rečeno o tome što nije estetika i što ona ne smije biti, nego što je definirano što ona jest. Sama okolnost, međutim, da je tako malo preostalo nakon puritanskog odstranjivanja svega neestetskog, nije te misli, zaokupljene furijom čišćenja, naginjala na to da ozbiljno promisle može li se bilo šta zbiljski relevantno u ovom vremenu još uopće reći o umjetnosti unutar disciplinarnog filozofskog mišljenja.

O tome, zapravo, ne razmišljaju ni mnogobrojni drugi estetsko-kritički pravci koji na »potpuno nov« metodološki način žele pristupiti fenomenu umjetničkog, nakon neuspjeha i razočaranja klasične filozofske esencijalističke estetike, kao i očiglednih promašaja empirijskog i znanstvenog zasnivanja »estetike odozdo«, pa i samo negativnih rezultata onog rehabilitiranja estetike što ga, pomalo konzervativno i zakašnjelo, pokušavaju Croce i fenomenolozi.

Pogreška je, naime, svih dosadašnjih estetika, po tim modernim istraživačima, bila prije svega u tome što nisu dovoljno diferencirale između raznih umjetničkih područja, što su posvuda u osnovi na isti način mislile ući uvijek u prijelomne, esencijalne probleme cjelokupne umjetnosti, umjesto da su se zadovoljile produbljivanjem pojedinačnih analiza, strukture jezika na primjer, ili pojedinih umjetničkih vrsta i medija. Pokušaji filozofske estetike su, po pravilu, vodili tome da se estetsko apriori no definiira putem pojmova lijepog, a s načelnom je nesigurnošću o tome šta je lijepo i samo estetsko postalo neiskazivo ili, u najmanju ruku, određivo jedino aproksimativno, neprecizno i vrlo neizvjesno. A mnogolikost i šarolikost pulke empirije ostaje baš zbog te raznolikosti nužno na površini, alko se putem nekoliko iskustveno dobijenih formula želi obuhvatiti što bogatstvo postojećih manifestacija lijepog i umjetničkog. Tako se, više doduše u starom

tri pesme

momčilo paraušić

OTVARANJE KNJIZEVNE VEČERI

*Večeras Duško ja i drugovi
čitaćemo
pjesme koje smo napisali
poslije radnog vremena
u međusobnoj konkurenciji
ostvarivši u njima neke
individualne pjesničke slobode
Naelektrisaće se
predznaci veze glagoli
riječi će početi da privlače komadiće
hartije pucketati
osjetiće se blaga struja
koja će produžiti dan
i vrijeme za čitanje*

*Vojvodina nema brzih rijeka
mora da se čita poezija*

ULAZNA PJESMA

*Naježio sam se
čim sam ugazio u vodu
Sad stojim na jednoj nozi
iz druge trijebić morsko trnje*

*Šta sam ono htio
Prolaze razni ljudi
s glavama
Ako bude bure
neka bude bure
More
kao more*

*A na obali
magare i magare
s repovima
da mogu nakon bosovanja
i fantazija na vodi
da se namagarčim
i da se završi
ova pjesma od pete
u kojoj i ja
na licu mjesta
namjerno i nenamjerno
rastjerujem dosadu oko
sebe Dakle Magare i magare*

ZEMLJOTRES

Najpotrebnija riječ

*Nepoznata vrsta kretanja
nenaviknuto lišće
slike lusteri
sve lake stvari
počele da misle*

*Zimomora Malokrvnost
Rat Sala Skoplje
Merkali Rihter Ali
Internacionalizam Ipak
Vježba*

*Prisebno drveće izbjeglice
crne NOVINE
uopšte traži se
mnogo crne boje
i ozbiljne muzike
dok odmara se tlo*

smislu »odozdo«, ali u svakom slučaju iz posebnosti i fragmenata, iz udubljenja u tek neke elemente cjeline, želi doći do određenih rezultata i ne pretendirati na sveobuhvatnost i sveprimjenljivost općih definicija. Potrebno je, dakle, odreći se megalomanskih ambicija esencijalističkih pothvata, ali, istovremeno, ne ostati ni na površinskim, često i banalnim, svima odavno poznatim rezultatima »istraživanja« eksperimentalne pseudoeestetike »odozdo«. Smisao je tih težnji da suptilnim udubljivanjem, strpljivim radom na pojedinim područjima, »pažljivim čitanjem«, »otkrivanjem semiotičke prirode pojedinih umjetnosti kao komunikativnih procesa« u sklopu opće lingvističke orijentacije, »obraćanjem pažnje« na naizgled neznatne »činjenice koje bi nam inače promakle«, specifičnom rekonstrukcijom djela u vlastitom duhu, ali i pomicanjem interesa sa završenog djela na distingviranu, profinjenu analizu procesa njegovog formiranja, da svim tim, i još mnogobrojnim drugim metodološkim postupcima, iz prvotno zamišljenih skromnih perspektiva raščlanjivanja pojedinih područja, postupno dođu i do značajnijih uvida. Tako nastaju bezbrojne filosofije jezika, tehnološke estetike, estetike muzike, arhitekture, filma, televizije, teorije literataure, pa i literaturne kritike s filozofskim pretenzijama, zatim semantičke estetike, konceptualističke ili sinktatičke estetike, mnogobrojne varijante strukturalizma, tzv. informacione, nasuprot tradicionalnih interpretativnih estetika, statističke i akatoričke estetike itd. Te estetike ne žele biti ni »propovjedničke« ni »moralizatorske«, ni »metaforički ushićene«, no, istovremeno, nastoje otvoriti prave vidike a ne da ih zatvore mrežama apriornih paučina. Onaj tko nema dovoljno fleksibilnosti da se podredi konkretnoj situaciji svake vrste umjetnosti, pa i svake umjetničke komunikacije, ponaosob, zasluži ime ukočenog spekulativnog diktatora, a ne mislioca o umjetničkom. Pri tom se kako je npr. ustvrdio Max Bense (*Asthetik*, str. 11), ne radi o sistematskom prikazu svega što se odnosi na fenomen ljepote i umjetničkog, nego o »mozaiku opažanja iskustva, promišljanja i zaključaka«, koji, međutim, ne žele da se rasplinu u sveobuhvatnu širinu već da proniknu, suptilnim distinkcijama, do dubina koje su do sada redovno ostale zamašene na račun izvanjski privlačne konstrukcije i raznih općih idejnih postapalica.

Ne može se reći da ove analize nisu imale mnogo pojedinačnih uspjeha, da nisu štošta dosad mutno ili filozofsko-kriptografski zamašeno rasvijetlile, da nisu dovele i do danas ne dovode do određenih rezultata, osobito ako se ima u vidu relativno ograničen cilj tih pokušaja. Pa ipak, često se pri tom teorije pojedinih umjetnosti brkaju s estetikom, a ponekad se pristupom koji je nošen estetskim interesom i vođen estetskim metodološkim postupkom, dolazi do neestetskih (upravo stoga što su parcijalni) zaključaka. A kad se i u okviru tih tendencija odbacuje koji puta kao zastarjela i anahronična cjelokupna dosadašnja estetika, koja boluje od naduvenosti apriorističkog svevlašća, onda se namjesto te discipline (koja se negira tako da se njene uske granice svode na još uža područja i specijalnije discipline) zapravo filozofski nema šta novo reći u kontekstu modernog sagledavanja smisla, značenja i uloge umjetnosti u suvremenom svijetu. Tradicionalna estetika, dakle, ni po svojim dometima, a pogotovo ne po svojim sintetičkim i spoznajnim ambicijama, nije našla u našem vremenu dostojnu zamjenu.

A čini se da je doista »s ove strane estetike« uopće i nema, pa i ne može biti. I to ne zato što bi bile iscrpljene sve mogućnosti i sve varijante raznih odgovora na temeljna pitanja o umjetnosti i lijepom (kako se to ponekad čini rezigniranoj svijesti, ali i ponekad razglašanim idealističkim piscima povijesti estetskih koncepcija), ne, dakle — ili barem ne samo iz teoretskih i »čisto« estetskih razloga, nego, prije svega, zato — da prividno obrnemo poznati Nietzscheov stav — što na estetski način svijet danas više nije moguće izdržati. Estetsku objašnjava lačku i spoznajno-teoretsku

ničkog i obogaćuje naše spoznaje na način koji nitko ozbiljan ne može prezirivo omalovažavati.

Pa ipak, uz sve to, ne odustajemo od tvrdnje da je estetika po svom najvišem određenju mrtva. To ne znači da neće biti u budućnosti estetika koje će biti i lucidno pisane, pa i vrlo korisne za proučavanje umjetničkog fenomena. To, nadalje, nikako ne znači da se filofska estetika mora zamijeniti dnevnom kritikom umjetnosti, koja ni sama za sebe ne zna u kojem se misaonom koordinatnom sistemu kreće, a svakodnevno predbaciju sterilnost i misaonu nefleksibilnost svim estetikama. To samo znači da estetika više ne može u našem vremenu odgovoriti na ona bitna pitanja umjetnosti koja su postala presudna za cjelinu svijeta u kojem živimo.

No, crne slutnje o smrti estetskog navješćuju se i s druge strane. Naime, rezignirana svijest pita se danas: što će nam tumačenje i bilo kakva minuciozna disciplinarna analiza umjetnosti u doba za koje se čini da u njemu nikome više uopće nije stalo ni do umjetnosti same? No, ni ti zloguki proroci smrti umjetnosti, koji govore da danas više nikome nije stalo do nje, nikako ne misle da neće postojati umjetničke proizvodnje i publike koja u njoj uživa, koja, štaviše, konzumira umjetnosti u većem kvantumu no što se to zbivalo bilo kada u povijesti. Kad govore da nikome nije stalo do umjetnosti, onda oni ne misle ni na to da neće biti — i to ne malen broj — onih koji će mahom tragati za izgubljenim umjetničkim idealom, da neće posjećivati uzvišene hramove umjetničkog i uživati u čistoci rafiniranog zvuka, glasa, boje, riječi. Tada oni ponajviše — imajući pri tom pred očima gotovo redovno zastarjeli, klasični model umjetničkog — misle na to da čovjek više ne živi za umjetnost i u umjetnosti onako kako je npr. grčki čovjek živio za kazalište, srednjovjekovni vjernik za tamna zdanja gotske katedrale, renesansni za razbuktalo slikarstvo, romantički za nježnu poetičnost poetskog. Nema li pravo Peter Brook da je teatar danas mrtav i da je čovjek naivan i slijep ako mu se čini da u Evropi još uopće postoje jedinstveni, homogeni oblici kulture? Dakako da pojedini dijelovi još uvijek funkcioniraju, bolje, štaviše, reklamirani nego ikad. Ali, oni ne žive kao dijelovi jednog živog, cjelovitog organizma. Sve ono što se danas s pravom smatra umjetnošću, kao da je u cjelini dio kulturnog aparata jedne prošle epohe, koji još funkcionira, ali više ništa bitno ne govori svijetu koji je naš svijet. Na prvi pogled kao da se doista sve urotilo protiv umjetničkog: i stravični strojevi za uništavanje mijijuna i opća vladavina medokriteta, i brda tiskanog novinskog papira što otkupljuju osjećaj za duhovnost, i nivelacija na zajednički misaoni i društveni standard, i jeftini uspjeh putem šokantnih galama, i auto, i šarene laži televizijskih spektakla, i kompjuterske hladne računice, i indiferentnost erotskog odnosa uvjetovanog kontracepcijskom pilulom, i veća moć ideoloških i policijskih moćnika, biznismena i profesionalnih trovača i put u kosmos, sve to, i tisuće drugih stvari, kao da govori iz ovog svijeta i za ovaj svijet više no umjetnost.

Pri tom bi se, ipak, valjalo zapitati o smislenosti ovakvog toka predodžbi. Mnogstvo onih koji na taj način žale za umjetnošću ne uzimaju uopće u obzir to da je ovdje riječ, prije svega o jednoj određenoj umjetnosti, pa i određenoj estetici koja ju je pratila i koja je naprosto slijedila to da je njeno vrijeme prošlo i sva njena mjerila zastarjela. Zato su i sve takve žalopojke uglavnom besmislene. Niz banalnih činjenica što su spomenute, doista mogu biti indeks opće duhovne situacije u kojoj živimo. No, one istovremeno govore o tome — a to se najčešće ne vidi — da iz same umjetnosti dolazi nužno poziv za obrtom koji će do te mjere staviti u pitanje samo dosadašnje mjesto i samu ulogu umjetničkog, da će to značiti rađanje jednog novog fenomena što ga doista više ne može pratiti estetika. Heidegger je jednom točno

privatni rezervat

ivan rastegorac

FLAŠICE ŽIVE...

*Flašice žive
U kućnom pritvoru
Kanule su kap otrova
Noćnom kondukeru*

*Flašice žive
U svom živinarniku
Psi žive blizu Ovč
U modernom psetarniku
A konji u konjarniku*

*Flašice žive žive
U susjedstvu joda
Jod izdiše
Od jeda*

*Svi žive u kućnom pritvoru
U krematorijumu laboratorija
Otrovani na odmoru
Od kalorija*

TENISKE LOPTE

*Mali glečeri, klimatski neopravdani,
šeretski nahereni.
Glaciološke stanice
— značke pribodene na kapi.
Vazduh se ježi, nebo nešto slini,
jezici lednika kreću ka istoku.
Jezici lednika glačaju dijamante
i 86-o karatni ostaci
padaju u vidu kosmičke prašine.*

*Svejedno mi je što erozija zahvata
moje teniske cipele
i što moje nečujne krznene lopte
nešto neodoljivo odvlači
u slivnike.*

PRIVATNI REZERVAT

*Gmizavci cijuču
i škrpe pri kretanju.
Gušteri baš
nalik su na drvene igračke.
Veseli čvorci raspoređuju se
u krošnji
kao sive mrlje na licu staraca.
Vukovi — strugotonom napunjeni.*

*Pazi da ne stupiš
na podijom od granja
za dočekivanje veprova.
Pazi da u gustoj šikari
ne zgaziš žbun,
ljigav kao stari karfiol,
jer će stopalo buknu ti u vatri.*

*Insekti kao živci
titraju u vazduhu
i čine tvoj nervni sistem
izvan tebe
koji se najmanjim dodirima
(ubodom!)
može zauvek raspršiti.*

ustvrdio da pjesma danas nije pjesma ako imanentno ne sadrži i pitanje o smislu pjesništva uopće. Pa i onda kad je došla do samog dna ovog svijeta, kad ukazuje na ponoć naše noći, ujedno je umjetnost vizija novog, još neviđenog, osmišljavanje krize cjelokupnog humaniteta što se s njome ne miri, što je, naime, pad dublji, obrt će se morati zbiti temeljitije, potpunije. Estetika ne zna što bi više s takvim stvaralaštvom, pa je tako sama umjetnost pokazala njenu suvišnost, i iz nje je proizašao zahtjev za njenim dokinućem. Umjetnost, naime, sama sa sobom mora učiniti nešto toliko korištenito novo — a mnogi znaci govore da je već to otpočela činiti — da to ni ne zna objasniti, ni ne može više ocijeniti estetika.

I to bilo koja od stotine i stotine estetika što ih je moguće navesti u cjelokupnoj povijesnoj retrospektivi, estetika s bilo kojim predznakom, početnim premisama i bilo kako lucidnim zaključcima. Nije li, uostalom, estetika vremenom postala samo puki naziv za disciplinu takve suvremene filofske znanstvene »obrade« umjetnosti koja se, zapravo, bez pravog odnosa i spram onog što se pokazalo kao supstancijalno u cjelokupnom povijesnom putu estetskog, i dalje tvrdoglavo drži samo estetika. Istovremeno, smisao i funkcija moderne umjetnosti koja nije više estetska, vodi do nepremostivih sukoba (ili u najmanju ruku neprekidnih trvenja) s ostacima onih estetika koje su izgrađene na pojmovima kao što su npr. ljepo (što je za Hartmanna još uvijek univerzalni predmet estetike) ili uzvišeno, tragično, dražesno, komično itd. itd. Pa kad nešto iz umjetnosti ne može biti obuhvaćeno tim kategorijama, to onda naprosto za tu estetiku nije više umjetnost. Vrlo je u tom smislu poučno pratiti kako inače doista minuciozne analize N. Hartmanna — čim se spuste iz općih, načelnih tema, do ispitivanja konkretnih umjetničkih medija — postaju neprimjenjive za gotovo sve fenomene moderne umjetnosti i kako estetski opravdane i u osnovi duboke ekspertize slojeva tu potpuno zatajaju.

Estetika koja je u čitavoj svojoj povijesti sazdana na tumačenju određenog, nazovimo ga uvjetno klasičnog fenomena umjetnosti (kojem nezaobilazno pripada pojam ljepote), pokušava, međutim, koji puta proširiti svoje temeljne kategorije (bez kojih je nezamisliva kao estetika) na takva djela koja počivaju na posvema drugim, naime neestetskim pretpostavkama. Time estetika sebi dozvoljava takvo proširenje svoje vlasti koje znači nedopustivu uzurpaciju i vrednovanje na osnovu takvih ideala što ih određena djela nisu ni htjela ni mogla ispuniti. Stoga valja odlučno odbiti zahtjev estetike da vlada kao opći idejni arbitar nad takvim umjetninama koje same nikako ne žele biti estetska i za koje bi i najviše estetska ocjena bila zapravo degradacija.)

Čudesno oslobađajuća uloga autentične moderne umjetnosti koja spontano odbacuje sve, stoljećima zastupane temeljne kanoone umjetničkog, onesposobljuje estetiku da o njoj sudi na njoj primjeren način. Nije li, naime, baš moderna umjetnost skinula sa sebe breme onog neumjetničkog što ga je umjetnost, da bi bila priznata od vanjskih, neumjetničkih faktora, stalno morala nositi i nije li time omogućila da jasno zasja njena bit u onom što je sam bitak umjetnosti? A upravo to je mimolazila i estetika, zasnivajući svoje norme najčešće na onom umjetnički pojavnim, pa čak i perifernom. Ta, svake predmetnosti oslobođena slika, koja svoju egzistenciju želi opravdati kao čisti likovni kvalitet, taj teatarski čin lišen svake radnje, pa čak i riječi što ih determinira verbalna racionalnost, pa stoga očišćen svega što bi se suprotstavljalo izvornoj dijonizirskoj svečanosti, ta glazba nespupana harmonijom i melodioz-

četiri pesme

radovan pavlovski

I pepeo i reči
jesu dva legla munja
Hram i Pesma u njemu
jesu Izum
čiju kad senku osvetliš
javlja se
munja sa slikom iščezlog mora
a kamen se pretvara u vetar što luta.

Stakleni su putevi i lome se.
Izubijani i ranjeni ipak makar
i jedan deo nas
ostaje da živi u promenama.

Nije vreme da se prekoreva
Prošlost, ni da se kune Budućnost
kada ta dva teška kamena
svake Sadašnjosti.

Snage života
menjaju im mesto. I Hram munja
ostaje nesazidan. Ovde sve oko mene
ima svoj zvezdani znak
i daleko poreklo
Ovde ja sam živa ramnoteža pesme
a oko mene
smrti glume krompiri
Ovde navika posta
da moju pesmu
slušaju bogovi.

GLEČER

Žegama Juga
ti si dom, ognjište zima
Glečer što se ne otapa
niti o svom bolu znak daje:

Vulkan ledenih strasti
gori u glečeru kao vatra
u zenici zaljubljenih očiju.

Taj glečer prikuplja
plamenje ljubavi
kao ptica — daljine
pod svoja bela krila.

I ja često komadom leda
u junu prolazim brdima
od smilja i bosiljka
i čelo hladim:

tamni oblaci
okolo glečera se okreću.

Njegovu čistu lepotu
munja brani
Taj glečer taj beskućnik mudrosti
svežinom svet hrani.

Taj glečer ta bela kocka
Prirode
ogledalo je gladi
snovima —
kamen i pena.

RIBA

Love te pomoćnim sredstvima
i pomoćnim sredstvima kao što su
mostovi od pruča, udice od reči,
skokom iz jedne na drugu obalu
preskaču tvoj dom od vode. Senka
njihovog veselog života
za tebe je mreža smrti o ribo među
korenjem bilja i mulja kao na dlanu
gledaš sve vode sveta. I da li se možeš
sresti s Belcem, Crncem ili lovcem
žute rase
ti ne dolaziš ni do krika ni do bola
ni do reči, ribo hrana si
za sveca, isposnika i vladara

Između nas vrata i vremena.
Voda je od ljubavi
i za ljubav ribo,
ti si njezin oblik, začim
lutanja.

Ribo od talasa i fosfora,
ribo zlatna
i u srcu sunca
tebi bi bilo hladno.

PESMA O MUDROSTI JEDNE TIKVICE

1.

Siva je tikvica što crpi
iz zemlje sokove
iz neba građu
i pojednostavljuje
svoj oblik među plodovima.

Ako je polomi vetar
semenka glasa zarobljenog
leti ostavljajući pejzaž
suvi gluvi i neznani.

I ona se susreće
s onima što je posejahu
s malo topline ruku
i s malo ognja srca
svake godine

soljom munje
i ukusom posne počve
prazna tikvica
održava se na prestolju:

Njezinim oblikom protiče život
praznina njezina mamac je
za glasnog i bednog
što ne prepoznaje
mudrosti ploda.

2.

Rasteš
dajući prednost kamenju,
orlima, voćkama oko sebe
tiranstvima

i drugim proznim elementima i zakopima
a ti se izdvajaš
svojim prostim i bezbojnim
oblikom kao sunce.
Eto, sav taj svet sva ta međusobno
isprepletena građa
među čoveka i vremena, minerala
i tvog oblika
odenuta često u zelenu haljinu
zlobe i čarapom bogatstava
tvoje ludilo ima sveti sadržaj

Postojana si tikvica odbačena-primećena
u trenutku smrtnosti a ti znaš
da je smrt zbir međudogađaja
kada si ti već odselila
i živiš
život izvan svoje kože.

3.

I ja koji te opevam
živim život izvan svoje kože

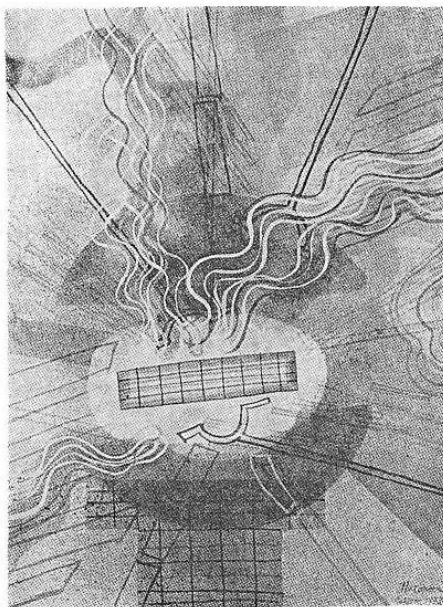
Tvoje telo
kao da je uže od ispredenog vazduha
Ti si uvek spremna
za daleke plovidbe

Postoje i druga
prostranstva
i druga vremena

Počneš li
živeti
život izvan svoje kože
postoji mogućnost
u svojoj osamljenosti
da se
susretnješ i s Bogom
i da njemu budeš
jednak i sam

Lepo je biti usamljen
i tkaninom vremena
da se pokrivaš.

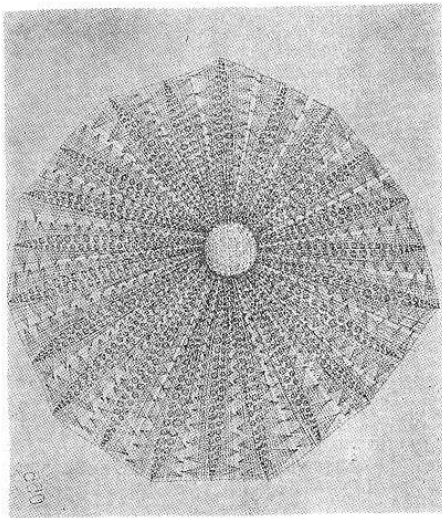
S makedonskog
preveo autor

HRAM MUNJA

Nije to hram od kamenja
i drveta, niti hram
od misli i čuvstva
sagrađen u nevolji vremena.

Hram je to ognja
svega što živi i diže se
u magnetna polja munja
taj hram ognja bez zidova
spaljuje
sve prepreke vida.

štukature

niko grafenauer

II

Oči su slepljene od paučine,
kao usijana nit vid se žari.
potisnute pod čelo, iz davnine,
između sećanja zure na stvari.

iz špijunke veda stisnutih tek
visi istočna lepota dneva.
u poentilističkom titranju sneg
kao senka lišća u zraku pobojeva.

u pogledu mrtvih otisak sveta gnjije,
vreme rastočili mravi. zemljom
kao lišaji cvetaju mimikrije.

vetar digitalnu mrežu razapinje vazdan.
krik para sluh. dan uvršen mekom težom,
u slepoočnicama se smeši siva plesan.

Svileni blesak, svetlost u bore utrljana,
tanušni labuđi vrat poslednje volje
uvijen u čistotu zavetnih dana
i iz oka u vreme razliveno polje.

na polju vazduh. kišna disperzija.
luk hitnje da se više živi, u snovima
čipke. sitotisak neba i klitja
bela srž nesanice za očima.

iz čula u mûk ispisan cvet
(na površi se pene zlatne senke),
kakvog je značenja dimni plet

u jeziku, trag u šarama oniksa?
glasovi raspršeni kao semenke,
a miris iz gustih zrelih izohipsa?
Šator podneva, svetlosna senčenja,
u koordinantnom polju prhki sneg,
duga nit ptičjeg traga u zrak udevena
i na nebu beli istočnik osmeh.

u felaciji stvari nabreklih čula ima,
na čelu senka, u lišću reči seva splet,
u mirnoj samoći, podlivenoj mislima,
disonancama uspenušan septet.

u uhu alhemija, so u mrazu,
zrcaljenje čistog metričkog oblika,
nepostojeća tvar odlivena u razum.

u vitražu vremena mirna zrela večer,
prerezani vrat ničijega krika
smišlja u visini svoj isprazni smer.

Emajl na nebu, na pročeljima mraz,
lepljiva mreža vetra u tami rasprostrta,
lenjirom mrtvih izglacani čas,
mir od nežnih vodoravnih crta.

u sluhu duž, u utrobama živih mak,
međ otiscima prstiju značenja sen,
na drugom stupnju skale ptice trag
i u augurskom smešku zimzelen.

filatelija polja, trgovi po zemlji,
pritisaka kamen trošne mirise letnje,
smeš zgušen lišćem, bezub i memljiv,

na staklu noć, koagulacija duha,
nagon kao žica usađen u kretnje,
svetlost, usnulog sveta meki pupak.

zrak je od čistih zvuka duga svita,
sve do bele srži dah je zadržan.
iz misli u živo crta gabarita,
a noć? u indigu vrt kao pečat hladan.

put oblivena snom, pokret odbijen,
u cvanju čula krhka simetrija,
nenadna vaza, utisnuta za tren
bez teže u sepiju, koja budnost upija.

klitja iz grla, iz zračnog čekanja,
iz pulpe mûka nespoznajni cvet
bez stabla, u luku predskazanja.

zadahnuća zapremine ogledala,
u njoj misao, nezarastli preplet.
u bezdrvnom miru vodeni tisak sećanja.

Na stropu vetar, u ruci pune žile,
u polusklopljenim očima idile
ukraj mrtvih pune zelenila rana.
isprana vatra, bela pega dana.

na nebu dijamant, mamuza ptice,
drvo od senovite lisne izmaglice,
iz mora ovan, teška griva pena,
staklođuvač zraka, rog sirena.

u daljini slikâ virtualni vez,
u zamukloj stvari sluh je zlatni rez,
metalnih glasova latinica drska.

a mûk? gde traje čisti sibični dodir,
sećanje (u njem ruža) na domaći šir?
osmoza večnosti, dah tanana trska.

III

Oko u prozornom kladu formalina,
zbičena samoća, u sećanju caklina,
čula raširena u dan kao bodljice.
iza veda nebo, na poljima ptice.

sa senkom list položen bez teže
pod jezikom, (u kakvu misao izvezen?)
zlatni obol izmaknutog jesenja
izlizan, slepa pega ispod imenâ.

u krugovima krug, svet blago zaparan,
do nespoznajnosti glas utišan,
na ploči igla, izometri sna.

u snenom vosku topi se suvišak,
u lobanji smešak, tren urezan u bore,
u razumu oštro inje, blesak zore.

U pečatni vosak stivena svetlost leta.
sklopljene vede. krug po krug u vidiku.
u zraku kostur napravljen od pokreta,
osojni negativ zaklona u potiljku.

na platnu vez sećanja, u njem cvet.
a na moru jedro. u zaboravu bog zna kad
zazidane ptice, na nebu laki plet
krilo koje se nije raširilo nikad.

utonule u mekotu kosti snene,
odsutnost u jantaru. crte u vreme
za trajnost kratke note položene?

preživljavanje vetra, mir lišća u predelu,
razlivena budnost, bela vlakna u glasu.
naježda cveća u nepomičnom enformelu.

Mraz u mirnom zraku razastri bez strva
po visilicama sjaj, a od davnih dana
otiscima senki dva oka išarana.
horizont kao izvinuta obrva.

na liniji ravnanja tamni grebeni,
jata duša, u dahu prah svetlih uza,
u rukama teža, crne pečke suza
i pokreti do bistrine izglađeni.

prelivanje totala dana i noći
po površini. za leđima mrtvih laka
bela tektonika odsutnosti.

algebra zvukâ, ocvetalo lišće
i inenička zgusnutost zraka
za ruže poslednje škrto utočište.

Lice odliveno u votivne sanje,
a s lišćem? kakva ga pluća sinja
izdišu u zrak? opalim gorko tkanje
senki i u vid zabodena daljina.

međ spicama proćerdan večera
sjaj u potiljku, tremolo opeka
na strehama uvršen dan i mera
svakog vrhunca, belina snega?

a noć? obešena u smeška til
na rubu budnosti, iz sna profil
pognut, u ništi mûka glava

bez okna, a tihi značenja cik
u odsjaju, prazan? vijugava
kretanja iz imena, možda lik?

Prizmatičar senki, mat zrak
s dagerotipijâ u svetlost stinjen.
i teža u teži, mûh
duge čamotinje.

na živom rubu hlad,
nutrinom napunjen dan
izdubljen. u sigama tad
so noći cveta u san.

sazvučje u letu, trajan nečim
trag nestalnosti. krila klicaj
u prozirnoj teži reči

bez starih rukavica
i bez neba visoko
u vrh se vinuli soko.

Tanka gled mraza
kakav značenja klik
čist na patini? nevidljiva vaza
izlizana u bistri cik

bez ruža, i lisnata alpaka
bleska niz staklenu zdelu
dana. iskrenje zraka
od glasova, hlad u predelu.

trepavice, mir je od
visine, zreo svetli tlak,
spuštene, a svod

nepoznatog, tako lak
u sijanju, zime sena
u konvekciji uspomena.

Prevod sa slovenačkog:
Gojko Janjušević

sadašnjost se razlikuje od uobičajene po tomu što u njoj imamo jedino i primjerno vremensko mjesto našega djelovanja. Najodlučnije jest da djelovanje ima pred sobom ispunjenje intencija akata slobode. Kategorija neistodobnosti (Ungleichzeitigkeit) u smislu različitog povijesnog zbivanja u različitim dijelovima svijeta kao i u smislu netočnosti određenja sadašnjosti, koja ponekad obuhvaća stoljeće, ne smije zbunjivati: *Sadašnjost još nije prisutnost* (Präsens ist noch keine Präsens). Posredovana sadašnjost, ono Sada (Jetzt), jedino je početak zahtijevanog i usmjerenog procesa, isto tako kao što je i njegova blizina koja sa sobom još nije na rastojanju-početak. Konkretno Ovdje i Sada, u kojima se proces odlučuje, jesu trenutak rođenja novoga. »Sadašnjost postaje ljudska, postaje njegova tek kad je čovjek uspijeva shvatiti kao postajanje...« (Georg Lukács, *Povijest i klasna svijest*, str. 392). U čistoj budućnosti leže, za razliku od nečiste u kojoj nas očekuju uobičajene sobe, nešto kao izlazak iz zalazak sunca — sve novo pomoću promjene, kao još ne pojavljeno, ali koje se može pojaviti, to znači ono što je postavljeno u tendenciji. Jedno posve Novo, jedna ne čista nego apsolutna budućnost sadržava mit. Takva vrlo zamršena homogenost između posljednjeg povijesnog i posljednjeg prirodnog toka u apokaliptičnom (otkrovenju), u slikama kružeće zemlje, minulog neba, novoga Jeruzalema »na kraju vremena«, mitska je i može se naći zaustavljena tek u spoznatljivom (iako kratko poput munje) vremenskom načinu »ispunjenja«, onomu *baš sada* (Nu). Takvo posve mirujuće »baš sada« označeno je u Faustovoj želji: »Stani, ti si tako lijepa!« (Verweile doch, du

bist so schön), o čemu opširnije Bloch govori u *Tibingenskom uvodu u filozofiju* (poglavljje *Metodički motiv putovanja*, str. 67-105).

Okvirene kategorije u kojima se zbiva proces ne-pronađenosti jesu vrijeme i prostor, ali ne vrijeme koje je ravnomjerno podijeljeno i koje bezuvjetno teče, već povijesno vrijeme s izrazitim obilježjem usmjerenosti, autentično prirodno-povijesno vrijeme kao način opstanka nekog tendirajućeg događanja (*Tibingenski uvod u filozofiju*, str. 152). Riemannovo shvaćanje prostora daje mjesta teoriji relativnosti, po kojoj svako područje ima neko vlastito vrijeme; ono, štoviše, odstranjuje krutost i nepromjenljivost, dopušta mogućnost mijenjanja svojih mjera pretežno iz razloga samih objekata. Metričko polje, niz točaka svijeta koje su ono Ovdje i ono Sada, nije jednom zauvijek ukrućeno, već stoji u kauzalnoj vezi, zavisnosti od materije i s njom se mijenja. Polje tako ne pripada mirujućoj homogenoj formi nego formi materijalnog događanja koje je puno promjena. Različiti strujanja slojeva unutar obuhvaćene cjeline zahtijevaju neku vrstu Riemannova vremena. Takvo dinamičko shvaćanje vremena i prostora ima svoj smisao tek u vezi s napretkom. Štoviše, napredak ga pretpostavlja implicirajući ono Kamo i Čemu, i to dobro čemu, koje treba dovršiti i izboriti, ono nedostignuto postojeće. »Čemu« ne implicira samo »cilj«, nego i »svrhu«, te »smisao« barem onoga zbivanja koje ljudi stremi i radi. Kratkotrajno vrijeme nije nigdje apstraktna shema promjene, nego njezino konkretno-elastično polje puteva, koje se i samo mijenja kroz formu i sadržaj promjene. Unutarnji smisao toga vremena jest način objektivnog tendiranja onog objektivno intenzivnog. Tako vrijeme ostaje forma puta intenzivnog izlaženja, ono je prostor povijesti, kao jednog svijeta koji ne samo da se mijenja, nego je promjenljiv (sich verändernd und veränderbar ist). Vrijeme je pomoćnik objektivno-realne mogućnosti, prostor napretka k mogućem Dobru. U poglavljju *Prostor kao djelatni oblik postalo-sti; drukčije: uspjelosti* Bloch raskrinkava tradicionalno shvaćanje prostora, koje također sadržava ideološkijsku ljusku. Utemeljenje prostora kao sveopćeg, postojanog kovčega, u koji pojedine stvari, pokretne ili mirujuće, bivaju upakirane, zapravo apsolutizira zaštićenost, predviđa kretajuće, energetsko, konačno produćujuće. Prostor je nasuprot utemeljen na općoj teoriji relativnosti, on je Riemannovski četverodimenzionalan i prema Einsteinovom izrazu — »gibak kao mekušac« (»nachgiebig wie ein Mollusk«). Ta vrsta prostora ima, kao i vrijeme, promjenjivu metriku, to znači da metričko polje nije jedno zauvijek dano, već stoji u kauzalnoj ovisnosti o materiji i s njom se mijenja. Proturječnost u prostoru između izvanjskosti (Außerlichkeit) i očitovanja (Äußerung) prisutna je; to čini karakter prostora dvostrukim: izvanjsko je ono što se obično naziva postalošću, a kao očitovanje otvara na moguću stvarnost u uspjelost (eröffnet er mögliches Gestaltet — und Gelungensein, Ibid., str. 113). Očitovanje, kao drugo povijesno-kvalitativno lice prostora, neprijateljski je suprostavljeno zbilji, predručnom; uključuje dijalektiku razvijanja. To je nemir očitovanja koji može pronaći mjesto usred napetosti izvanjskosti, koji može pronaći mjesto za ustrajavanje bez zadržavanja (für An-Halt ohne Anhalten), za odlučnost (riješeno) bez razrješenja.

OBJEKTIVIRANJE U KAUZALNO-FINALNIM KATEGORIJAMA TRANSMISIJE

Nastavak hodanja po vodećem putu koji je ne samo uokviren već i ispružen, koji posreduje ka onomu što kretanje kročeći i skačući misli po putu, ima pred sobom ono mišljenje (das Gemeinte). Mišljenje stoji na putu, ili čak na njegovu kraju, razli-

kuje se od vremena kao put, budući da ni u kom slučaju ne može biti mišljeno kao ono što se proteže u beskraj, u »lošu beskonačnost«. Promjena, međutim, izlazi iz onoga Jer (Weil), koje s njom graniči. To načelo jest vlastiti zahvat čovjeka prema Van (ins Außen), koji mu tek Van (im Draußen) dopušta da misli kauzalno (ursächlich). Načelo mu otkriva vremensko usklađivanje (Nacheinander) zbivanja kao ono *propter hoc* u *post hoc* (zbog toga u poslije toga). Ono vremenski prije nipošto se ne može misliti jednostavno kao neko Jer; dan nije uzrok noći stoga što se ona nastavlja na njega, niti obratno. Jedno nipošto nije uzrok drugomu, iako mu ono redovito prethodi. Ovdje se svakako mora zaključiti iz sasvim drugoga izvora, u ovom slučaju iz dinamičkog *propter hoc* okretanja Zemlje. Time se sprečava logička pogreška (Fehlschluß). Primjera ima bezbroj. Stoga uvijek treba imati na umu golemu razliku između spoznajnog i realnog razloga (Erkenntnis-und Realgrund). Do zamagljivanja u svijetu ne dolazi zbog antropomorfno, već zbog, u najvećoj mjeri, određenih interesa određenih klasa. Njihovo subjektivno uplitanje mora biti prozorno i uklonjeno, da bi objektivnost mogla postati vidljiva; stoga umjesto proizvoljne kritike antropomorfizacije, Bloch zahtijeva usmjerenu kritiku ideologije (Ibid., str. 117). Prisutna »heteronomija svrha« ne mora uvijek nadmašiti izlaznu svrhu (Ausgangswort). Naprotiv, iz najbolje zamišljenog uređenja može postati posve prosječno, čak mnogo gore od prisutnih; nerijetko je put u pakao popločan dobrim željama. Nadmašivanje se mnogo rjeđe zbiva; ponekad u avanturizmu i umjetnosti. Pri tomu se ima na umu pitanje, tako često u dobrom postavljanju cilja implicirano, moraju li i koliko sredstva biti homogeni cilju? Sredstva nerijetko svrhonalno kvare, mijenjaju ga do neprepoznatljivosti. To znači da su loša sredstva odstranila cilj, bilo na sporedni kolosek, bilo na neodređeno vrijeme u budućnost. Slično, zar ne: cijena loših sredstava postaje izuzetno visoka, kao i tamo gdje se dobar cilj iz daleke budućnosti upućuje u neko uvijek iznova transcendentno, što je osobito slučaj u orkvenoj utjesi (im kirchlicher Verströmtung). Vladajući se pozivaju na jednu posve nepotpunu interpretaciju Isusove prodike: »Sve što želite da ljudi čine vama, činite i vi njima! U tomu je sav Zakon i Proroci.« (Biblija, Novi zavjet, str. 6, Evanđelje po Mateju) naime, kao da se odupiranje zlu zahtijeva samo kada pojedinac-privatnik trpi privatnu nepravdu; ne, nego i tamo gdje se drugom dešava nepravda, koji se obraća gluhomu nebu. Pobuna protiv nepravde može se temeljiti i na nepravdi nanesenoj drugomu, kao i protiv meke općenite nepravde koja pogađa i druge. Dječak u *Neinsageru* (Bertolt Brecht, *Lehrstücke*, Suhrkamp, 1966) odupire se nepravdi »velikog običaja«. Ako je rečeno A, mora li se reći B, pošto sam uvidio da »veliki običaj«, misli se na dosljednost, nije sukladan mojoj dobroj nakani?! Tko koristi pravo nasilja Dobroga za Dobro (ein Gewaltrecht des Guten, zum Guten)? Upravo oni koji bi sami protiv sebe trebali koristiti to pravo. Ako je Isus, koji kuća da je četrdeset dana proveo na brdu, za koje vrijeme niti je pio vode, niti je jeo kruha, došao da upali vatru, jednako je tako mogao doći da gori u vatri i da mu se čini što se i najneznatnijem od njegove braće čini. Kratkotrajno rasplamsavanje u obliku puča, neko naguravanje promjene subjektivno je, ali nema nikakve veze s objektivnom tendencijom koja tek postaje bremenita akcijom kad ima objektivni vozni red za sebe. Taj vozni red je *shvaćena tendencija* (die begriffene Tendenz) koja sprečava borbu bez realnih posljedica, a zagovara od reformacije pozdravljeno sveto Nigdarjevo revolucije (St. Nimmerleinstag der Revolution). Teoretsko istraživanje baze treba da služi upravo generalštabu revolucije, umjesto da

marijan jalšovec

dve pesme

SVAKIDAŠNJA PERSPEKTIVA

Na stolu zelena boca mineralne vode i komad
isušenog kruha. Promatram prednju stijenku
boce, kroz nju vodu, pa stražnju stijenku.
Dvorište. Tamo je, na istočnoj strani, uže
za sušenje rublja prebilo kičmu jednoj
kariranoj košulji. Istim putem ulvačim

natrag, kao kornjača. Učini mi se da je boca
ostala prosvrdlana, razotkrivena.

GROF BOMBELES SLAŽE PASIJANS

Vrijeme: dvadeset i tri sata i
nekoliko minuta.
Atmosfera: nebeska žuta, krezuba
usta, mljackaju golubinje perje.
Akcija: kolovoz u porculanu
uzvrpoljenih munja, kao da Bog
fotografira krajolik.

Vjerujem da bi se analizom
negativa moglo utvrditi:
a) da li sam ikad bio golub
b) tko se uopće tako pojavljivao

istrajava u svim slojevima i bez kojega se manifestacija kategorija u oblicima Tubitka ne bi mogla zamisliti, jest — princip (das Prinzip). Biti principijelan znači imati uporište, to je najbolji način da se ostane dosljedan (bei der Stange bleiben). Smiješna je kućna uporaba »principijelnog«, recimo, u sloganu: »Gost je uvijek u pravu!« ili »Izlog je oko prodavaonice!«. Prvobitni smisao riječi »princip« dolazi upravo ovdje do izražaja. Riječ kojom počinje Biblija — bereschith — prevedena je na latinski s principium. To početno povezivanje, uz to višom silom, obojilo je, kaže Bloch, filozofsko značenje riječi princip za dugo vrijeme. Princip je u *Experimentum* određen kao osnovno načelo prema naprijed, s nepopustljivim smjerom. Ono što određuje smjer prema naprijed nalazimo već u Kanta, u kategoričkom imperativu maksimu djelovanja nepopustljivo vrednuje i određuje kao ono što može biti princip jednog općegitog zakonodavstva, određenje koje tek u budućem, u besklasnom društvu, dobiva svoj potpuni smisao. Ali Kant, za razliku od Blocha, odjeljuje kategorije i principe. On je ono što određuje smjer pripisao samo principu, a ne kategorijama. Bloch, nasuprot Kantu, tvrdi da je upravo princip kategorija i to istrajna kategorija, odnosno kategorija istrajavanja. Princip je, dakle, središnja kategorija koja daje smjer nama od nas samih zadanom bitku identičnosti. On kao *područna kategorija ne-područnog* posvuda predstavlja invarijantu temeljnog, nepopustljivog smjera. Principi koji se historijski pojavljuju i variraju, pa nestaju, nisu nikakvi principi. Nema vjernosti privremenom principu, principu prema mjeri okolnosti. Kao što je već rečeno, promjenljive okolnosti mogu prouzročiti cilj svjesne borbene

kategorije sredstava i svrha, koje se slijede; dakle, polugu i alat, koji nakon svršenog posla postaju suvišnim. Ono na čemu inzistira Bloch jeste — takve neprekidno promjenljive upute za djelovanje ne smiju se brkati s istrajavajućim principom, onim što je izraženo u Ceterum censeo Carthaginem esse delendam! — ono što stalno mislimo i što se mora obaviti. Princip koji u historijsku toku djeluje prema osnovnom zakonu dijalektike, ne da se zbuniti.

Dijalektika, da ne bi bilo zabune, ovdje nije mišljena kao princip. Ona je i sama, poput okolnosnih uvjeta sredstava k naprednom provođenju onog Nekog, konačno istinskog *principa nada*, koji bi doista da bude. Pitanje o nepromjenljivosti principa ovdje bi, dosljedno Blochovoj misli, bila suvišno pitanje. Ono se uopće ne može postaviti. Ipak, uz sva moguća kategorična određenja, uz sustav, pred-određivanje i pred-uspostavljanje puta k bitku kao utopiji, neizbježno je — može li se neistraženi put unaprijed smatrati istraženi? Jer, upravo je to konzekvencija cijelog filozofskog sustava Blocha. Rekosmo, nitko ne sumnja da izvan područnog postoji i ono što može postati područno. Ali, što je to što je bitak kao utopija? Je li to ono što hoće čovjek? Ako je to ozbiljenje čovjeka, može li čovjek sa svojim ozbiljenjem biti zadovoljan? Hoće li čovjek uopće sebe? Što čovjek hoće? Je li bit ljudska u neispunjenosti? Je li mu sudbina (Geschick) u zbivanju (Geschehen)? Ni je li to povijest (Geschichte)? Ako jeste, onda se njegovo ozbiljenje doista može odlagati u beskonačnost, odlaže se. Ali, područno nije mjera budućnosti. To bi opet bila tautologija. Čovjek je takav, jer je takav. S još nije P, može biti shvaćeno ne samo kao čovjek još nije posve pri sebi, već i kao čovjek još nije posve izvan sebe.

Stoga princip. Realni izuzeci ne poriču princip, već sredstva pomoću kojih ono principijelno mišljeno treba biti realizirano. Što je ono što unatoč tako mnoštvenim negativnim faktima ne zaboravlja ono *fieri* koje treba naminiti i koje kao postojačo čudo bez praznovjerja na temelju postulata počiva u nepopustljivom principu (im unnachlässlichen Prinzip)? To je supstancijom još ne uspjele dobre stvari, koja se smjerodavno (richtungsgebend) saopćava protiv svega nedostatkog, čak zlo predručnog. Kao što rekosmo, supstancijalna bit može poprimiti posve drugi smjer, upravo zgotovljenim, čvrstim principom. Takvo negativno zaokretanje nije isključeno, ali Bloch dokidanje takvog mogućeg zaokretanja nalazi u optimističkoj prevlasti dobrog: zlo ne pobija dobro, ali dobro pobija zlo (das Böse widerlegt das Gute nicht, das Gute aber widerlegt das Böse).

U poglavlju *Ono subjektom bremenito u područnoj kategoriji humanuma* (Ibid, str. 181) Bloch pokušava razjasniti unaprijed određni put čovjeka i svijeta kao uspjelosti, ozbiljnosti njihova pred-određenja. Pitanje — što je čovjek? — svakako je krivo, ili barem nepotpuno. Čovjek, naime, još nije određen. Zato bolje — što čovjek postaje? Odgovori su kojekakvi, ali se najčešće svode na antropološki učvršćene okvire prirodnoznanstvene discipline, po kojoj čovjek naprosto spada u posljednje poglavlje zoologije. Točno je da mnoštvo osobina grade i ponašanja upućuje na životinjstvo čovjeka; ponegdje je čak evidentan hendikep čovjeka spram nekih životinjskih vrsta. Iz priklonjenosti znanosti o čovjeku, antropologiji, pojavila se filksacija činjenica (Tatsachenfixierung) zloupotrebom riječi prirodna (Natur) koju je, što svjesno što nesvjesno, zagovaralo i zagovara klasno društvo. »Po prirodi« znači da je čovjek *neizmjenljivo određen*, od rođenja do smrti. Odatle učenje o stalno istom ponašanju koje se društveno više ne može modificirati. Kao, na primjer, agresivnost koja treba doprinijeti opravdanju postojećeg, nepodnošljivog stanja društva. Iz prirodnoznanstvene čvrstog određenja antropologije izvodi nas genetski zasnovana biologija koja prirodnom narav nije uvijek tako utvrđivala. U darwinovskoj descendentnoj teoriji baš organska priroda biva razvojno-povijesno shvaćena, a čovjek određen kao neutvrđeno biće. Čovjek je problem, zadatak, zagonetka, pokušano imenovanje duboko neistraženo, za čije je rješenje u toku povijesti, primjereno rastućem ansamblu društvenih odnosa, istupilo mnoštvo nomenklatura. Odi-sejeva izjava: »Zovem se Nitko, tako još može svatko za sebe reći, ispočetka!« (Ich heiße Niemand, so kann noch jeder von sich sagen, von Anfang her!) pokazuje da se u takvoj kasparhauzerovskoj prirodi ne može izdržati i izvodi nas u golemu varijabilnost baze i nadgradnje ljudske povijesti. Odnos baza-nadgradnje, koji se pojavljuje u ljudskom svijetu, čini dakle, da pitanje o čovjeku ne pripada samo u posljednje poglavlje zoologije, već u divovski skok ka stvaranju refleksivne svijesti, koju ne nalazimo ni u jedne životinje. Ima li povijest zaista, kako je to pokret Junges Deutschland zamijetio, više stepeništa nego soba? Državne tvorevine postoje i u životinja. Često se ukazivalo na građevine termita i mravlje humke u kojima se križaju putevi i ponekad podsjećaju na prave trgove. Ali, prema Chestertonovoj usporedbi, još nije pronađen nijedan mravlji humak čije bi ulice i tagovi bili ukrašeni statuama slavnih mrava. Dakle, zaključuje Bloch, postoje uzori i modeli ispravnog ljudskog ponašanja, koji pomažu ono tražeće elitarnog vrijednosnog pojma čovjeka. Drugo je da statue mnogih glavnih glava na trgovima gradova ne slušaju po mjeri ljudskog više doli da im se odrube glave, što bi po konzekvenciji Isusove prodičke također moglo biti ljudsko — jer s lošim postupam upravo onako kako zahtijevam za sebe da sa mnom postupaju, budem li takav. Tako i Bloch zaključuje

boško tomašević

dve pesme

MUNK, XI

Sećanje, tomačo, čiji plam me kida.
Pol Valeri: Mlada Parka

Postojiš, o bez sećanja delo! ti... sretno platno!
Večno s a d a bludeć u zevu što sanja, vremena,
oblića i žudnje. — Telo što plam svoj oblića
krotkim trenom, jednim strašnim nikad u cik vasione.

Prelepo doba, kad ti beše ništa, prah, zov:
san u krčljivom viru... Seni, moja
duga varko, da l' na putu gubili smo
živo telo naših rujnih sanja? da l'
delo ovo zato satvorismo?
Gde pobeđe gorke! Plaho rastojanje —
— put od nužde do oblika.

Trpko jedro, moj živote, što na
zidu viši!

MUNK, XIII

Blago je ovo vreme sreće
Strepite smrtni!
P. Valeri: Nacrtni Zmijca

Koje doba smrtnog radovajna u čast sveta
zemna voljo dela? Koji doba, tugo neba?
Ti, najoplakanija! Dok rasteš i gri
na ognjište svu sliku, tamo, u
prahodilište snevaj! Linijo srne,
sve zene blagosti, na dnu smrti same,
(oh) večno protivrečje. Veku planduj
sinja duha, l' j u d s k o, ipak, sveto.

Iz ciklusa Stikar Munk

mo pritajio pa će na posletku. To sam on zna.

Od Plavše su svi zazirali i klonili ga se ko šugavog kera a on je isto tako pljuvo na selo i vilko da će upantiti oni ko je Buzarin fajta i fela i da će ga jednog dana od blata praviti kad ustreba novaca na zadjam il za što drugo a da im neće dati sve da ga kume.

Tako su godine prolazile a od njega su jednako begali pa kad su mu i svi pomrli i od bliže i od dalje familije on je čuto i saranjivo brez pojanja i brez pratnje a novci i imanje su se lagano trinjili i derali pa mu je ostalo u jedan par sam malo bašče i vetrenjača za selom u kojoj je na posletku i moćivo.

Sve bi on i prebilo al Uroša nije moglo nikako jel najgore je čoveku kad svoje meso od kostiju odvoji kad na svoje rane mester dulekova lista meće so.

Čuvo je tako Plavša sam gušioće i more na jarošu jel sve su mu sluge davno pobegle a druge žene nije ni steklo jel dok je mogo da bira i dok su ga tele čerez novčura i nekog matorog i s krivi nagama ko da je cela velka ardove i burad jašio nije teo da se veže a posle ni mandovke za novce nisu tele šnjim jel je prokazan.

Sam je kuvo na zemljanim šporetu odjedared za nedelj dana a noću se šeto oko vetrenjače sav izvećko ogrnut belim pokrovom pa su ga neki vidili i proneli glas di se oko njega veštice na metlama sirkačama u kolo skupile i sigradu a on golišav s njima pa se nadmeće i sve duplira a one mu sve odaju čest i u ruku ga ljube tako da je on glavni na veštičavom guvnu.

Posle kad je kroz selo prolazio svi su se zatvarali u stražnje sobe i posipali pepelom jel je Plavša nečastiv i urokljiv a deca su bežala čak u treći sokak i ostavljala spraljane topove u prašini di su piškila sam da i isti sotona ne uvati.

Jedared u proleće baš nekako za Kristovo voskrsenje silan se narod iskupi oko orkve pa su jedni nosili sveće i čirake a drugi ripide i barjake a treći su opet smerno nad pop Gligorijom nosili nebo kad dunu neki vetrićak drže nebo bog vas jebo ode u kukuruz tako da se sve dobro svršio pa su počeli pojati Kristos voskresie iz mervti smertvo u smertve prav i suščivo groblje život darova pa kako je to već i red išli su trired oko orkve ko svi redni i česni.

Posle trećog kruga kad su svi stali prid dveri i svi kao čekali da s ona željna otvore s tornja je grmno arlauk smeji i ridanje pa su se svi razbežali i pobacali nebo ripide i banjake a to je još dugo ječalo i grgoljilo odgore.

Tek kad se razdaniilo poznali su svi Plavšu Buzarinoga na zvniku i vidili kako se ogmut belim polkovcom zdravo kezi i bekelji pa su se svi oma krstili i pomerali smesta da s ne ureknu. On je još dugo posle njako i arlauko dok se naposletku nije spropošto i sklizno s one visine tako da je na onom novom flasteru prid orkveni vrati ostalo sam odelo i nilka gomilica unutra a kako se gore na zvnik popo to nilko ne zna valda ni on sam.

Dugo je posle tamo ležao i smrdio i tice su ga bobale u vodnjikave oči al nilko nije teo da ga ukloni čak ni grobari čuruki za teške novčure pa su morali na posletku zvati iz Gospođinaca šintere da ga pokupe u čamov sanduk i odnesu na kraj sela za ledine med šašu i situ. Tu su ga zakopali a Piškula kolar mu je moro od gloga samorasta izdeljati krstaču, jel taki se meće svim većima i sotonama u sred srede a ne čelo glave da ne mogu da ustanu oni odo-le nikad više.

Na tom istom Plavšinom grobu što se tako brzo slego i usano nije tela ni zubača da se uvati.

Dugo se još posle pričalo kako na tim mestu di su Plavšu saranili sama božja zmijurina gamiže i skuplja se a da je u Boronju neka gadna boleština udarila na

vočke i vinograde i da krokanj loza suši što je još kadkog donešena sve sam bokluk na bokluk.

E ondak su počele da se pripovedaju priče o Urošu jel i on je Buzarin pa su jedni govorili da ne mož iver od klade da-leko i da ne mož pile biti ovca kad je tako napraljeno da bude što jeste.

Jedni su opet govorili da baš i ne mora sve tako biti jel gavran rodi sokola a soko opet vramu i tako u krug jel taj Uroš je što se kaže od deteta bio na kratko nasaden i oca nije mirisao a eto i odreko se svega i svačeg i nije lako kasti neću novce a znaš da i ima makar koliko i da nećeš kuburiti dok si živ.

Ondak je opet stigla priča kao Uroš se spandao s nekim socijalistima pa drži govore i mal mal pa je u apsu tako da je više u bajbokani neg na friškom laftu a što je najgore kanda se u to sve jako uplo pa je posto i crveni a to oni najgori jel ti glavom kroz zid idu i ne pitaju šta košta.

Kirajdzija je osto cela velka jel ko će steći tolko da mož kupiti neki kućerak i sermije a žena je furt peglala i fajtala i sva se od tog smežurala došla čisto manja s po šuva al poso je poso i jesti se mora a to što neko jede satarasa a neko prezle nije važno glavno da su creva puna i tanka i debelo.

Jedared se u pivari pobunili kao malo im novaca daju a pivo prave od trošnog i usklislog ječma i od melja sedme klase na pivo čisto trgne i bidne mutino al važno da je čar velik a što se drugi trnuju njim trbu njima stvar.

Došli neki u tegetskim odelima i reč po reč odvedoše Uroša i još dvojicu jel oni su ostale podbunili pa su ubili govno u njima a tukli i s kesama punim prpe i peska da ne ostane traga a svakom po jedan bubreg odvaljen a Urošu su skrlijali i butnu kost nekom budžom da mu je posle jedva zaraslo sam posle je čopo na tu nogu.

Tužno je što je Uroš navek o sreći pričao pa kaže da je sretan onaj čovek koji može kraj svog života s početkom da veže i da nije tolko sretan onaj ko prima neg onaj ko daje i navek je grdio i bogaro one što su govorili da nije dosta biti sretan neg to treba drugi da ne budu.

U tim se počelo i kuvati na sve strane svi nešto suškaju i romore kažu biće rata oće švaba sve da uzjaši i da istrebi sve nas što smo poganiija i kurva banda po njegovim. I nije to dugo ni prošlo a naše prodane duše što si i mogo kupiti za deset deka čvaraka a ne za ozbiljne novce počeli šurovati šnjima i trt-mrt odosmo u očin tako da je sve bilo gotovo za nedelj dana di si bio nigdi šta si radio nitša a brnjica na usti i klečka na vratu.

Kad su ušli u selo švapski jajaroši i Hortijevi perjari prvo su ubili Kingu viol-nistu i njegova dva brata što ne umu da sviraju Lili Marlen i Nađ Orsag al posle su prešli da ubijaju svinje i živinu tako da su malko narod ostavili na miru a mi se utronjali jel šta znaš ko je na redu a ko nije pa počeli ljudi begati u rit i zakopavati se a živi idu pod zemlju.

Perjari su u vetrenjači napravili bunker i ogradili je žicom i letvama a na kri-lima su sušili veš kad se zaperu na Miluš-kiinom bunaru jel vetar oma osuši.

Baš nekako prid Božić došo i Uroš u selo valda je uteko iz Srbije i počeo on par dana nešto po selu mučkati i šaputati s ljudima kad jedared njega uvate a ne znam ko ga je prokazo kanda bi mu jezik išču-po i držali ga u magacinu a šta su šnjim radili ne znam kad na Badnji dan osvano Uroš obešen o vetrenjačino krilo a vetar ga okreće da sve svira. Tako se on okreće dva dana dok ga nisu skinuli i zakopali oma pod vetrenjaču pa mu ona došla ko spomenik.

Upantio sam jedino to kad je Uroš visio kako je štriklov počeo da mu se para a ravajz ko sa štringle letio je negdi s vetrom i sigurnam da će se novo klupče napraviti.

htela si me izbaviti

sidi zoltan

U NEKA DRUGA PREDVEČERJA

Ne jadikuje ovde niko, samo jedno izmureno stoleće je zalutalo u ovu malu noćnu sobu nisam se moga javiti, iščezlo je

bez poždrava.

BRIGA ME ZA OSTALO

Razdire me vazduh bolna je so.

Odakle li sam ja?

KAD BI PAO MRAK

Kad bi pao mrak bio bi u našim sobama plavoj ružičastoj i gostinskoj

bio bi u dvema krošnjama s kojih odavno skinuli su ljuljaške

bio bi mrak u džepu među staklencima

bio bi u plavoj pepeljari gde godinama smo otrešali pepeo

bio bi u majčinoj naušnici

bio bi u kutiji od usne harmonike u onoj crnoj kutiji pored slonovače

bio bi mrak i u utrobi moje žene

HTELA SI ME IZBAVITI

Ti, kapljuća laticе, rekao bih,

raskrvari usne u grudima nepomičan ostavi nož.

Pazi, ostavljaju nas opet, trenutak, mesec, godina,

proći će to već.

Reka bih, ne plašim se, ali sve, vidim sve kao i konji iz mojih snova na nekom stratištu

nestaču i ja.

Prevod i prepev: Sidi Zoltan i Đorđe Sudarski Red

četiri pesme

dragiša drašković

SUSRET U NERVIMA

Misliš samoća je mala granica
Koja ti glavu opasuje
Ili koliko je neki jezik veći od tvog
Nije veće mudraca
Ali velike granice nema
Ono more onaj riblji kostur na istoku
Strah te je posle puta
Koje si voće jeo
Kada ti je bolest koliko i srce
Nije veće mudraca
Ljudi imaju samo snagu ljudi
Tebi je to od vremena koje nemaš
Poješće te to
Što još nikoga ne jede

JESENJI AMSTERDAM

Na tim kanalima
Plivaju leti leševi
Sad kažu
Ta voda lepo smrdi
More nad zemljom
Lake reči za sve
Restorani se pune kišom
I kineskim princem
Moj stomak čeka
Toplo telo
Na ravnoj zemlji
Nema nesreće do sopstvene
Ćutim i čisto se praznim
Na već sigurnom svetu

ISTOČNI BERLIN

Zato što sam retki stranac
Ili što je bila sama kao u zidovima
Zgrade koja tek pamti žive
Tek mahala je dugo i ko zna
Zašto se jedan od naših života
Nije pokrenuo drugom
Otišao sam da dodirnem tvrdi zid
Pogledam mladi šlem kome ne mašu
Koji nikom ne pristoji
A eto lepo štiti glavu

U OČEKIVANJU VROCLAVA

Prijatelji su sa mnom
Samo na noć
Toliko im zver dneva dozvoljava
Mogu li ovako mrtvi na rad
Pre nego stanu za mašine
Pre nego se dohvate tog oružja
Pregledaće im srca
Mene niko ne pita ništa
Granice su kao dečje bolesti
Kad sve preležim ležaću
Na putu

Oči Stojanove, uvek bolesne, sada se raspadahu, i on nije mogao da ih lako otvori — njihovi mehanizmi slabo su funkcionisali. Ipak, na kraju, krajnjim naporima, uspe da ih otvori. Razjedene smrću i razvodnjane, učitelj primeti kako se u njima jedva održava plavi plamčak koji je svakog trena mogao da ugasne. Od tog plamčaka zračio je pogled koji je bio tako nemoćan, tako slab, da nije ni uspevao da stigne do njega. Bilo je potrebno da se nadnese nad svojim učenicom da bi ovaj mogao da ga vidi. Suočen s njegovom nemoć, učitelj se ohrabrio. Nešto ga žegnua u srcu i, nezavisno od njegove volje, vrele suze mu potekoše po obrazima. Obuzet silnom tugom, očajem, užasom, instinktivno pogleda ka tetka-Vetki, tražeći od nje potporu, tražeći o nje snagu na koju će moći da se osloni u slabosti koja ga beše obuzela. Ona, međutim, potpuno usredsređena na vezu s unukom, ne obrati pažnju. »Ja im otežavam položaj — prekori on sebe. Oni ulažu nadljudske napore da bi omogućili kontakt sa mnom, a ja im to svojom nepripremljenošću onemogućavam«. I on pronade u sebi snagu za koje nije ni pretpostavljao da postoje, te oslanjajući se na njih, pripremi se da primi poruku svoga učenika. Ubrisa suze i okrete se njemu. Tada Ušlinkov, ulažući ogromne napore, delimično otvori usta. Ona bejahu ispunjena plikovima unutrašnjih patnji. Zeleo je da govori. Učitelj kleče pored njega. Udar ga težak miris truleži i raspadanja. Zgrozio se, no, na istovetan način kao i pre nekoliko trenutaka, orpeći snagu iz sebe, iz samoga dna izvora svoga života, on nadvlada jezu i pričeka da Ušlinkov počne da govori. Ali, umesto toga, ovaj zatvori usta. Plamčak mu je treperio u očima, kao da je i ojačao, međutim, Stojan je čuao. Pored vrata se čuo šum. Učitelj je pogledao na tu stranu i primetio Eftimu Rogleva koji se zajedno s dvojicom svojih provukao u sobu. Očigledno, oni su bili uzrok što Ušlinkov nije hteo da govori. Kroz još uvek vlažne učiteljeve oči, sada upravljene njima, probi se snop ubistvenih zraka. To je Rogleva i njegove pratiocice naturalo da odmah napuste sobu. Učitelj sačekao da ga prođe talas mržnje, da mu se duša očisti, te se opet okrete svome učeniku. Nadnese nad njim u očekivanju da ovaj ponovo progovori. Bio je spreman, no ne otpoče odmah, već pričeka da se smire šumovi koji su izazvali Roglev i njegovi pratioci. I kada je nestalo šumova, kada je idealna tišina ponovo bila uspostavljena, on otvori usta, sada lakše no što je to učinio prvom prilikom — i veoma brzo, u jednom dahu, on jedva razgovetno, jedva čunjim glasom izgovori prvu reč:

— Učitelju! ...

I zastade da se odmori, da prikupi moć za sledeću. Plamčak u očima mu zatreperi, kao zahvaćen vetrom — da utrne ili ne; na kraju, ipak, ostade slab, ali postojan. Učitelj nije disao, plašeći se da svojim dahom ne izazove promene u vazduhu. Mislio je: »Zašto je morao da mi se obrati onim »Učitelju« i utroši toliko energije na tu reč? To je učinio iz poštovanja prema meni«. I, ganut tom pažnjom, ponovo oseti navelu suzu. Tada, bez neke namere, ponovo pogleda u pravcu tetka-Vetke — da li će kod nje naći saosećanje? Zateče je u istom položaju — kao stražara isposnička kraj svetog groba. Ne našavši u njoj ono što je tražio, i upozoren na svoju dužnost da sasluša učenika i po cenu najvećih napora, on odmah krete pogled k njemu. Ušlinkov se ponovo pripremao da govori. Iz njega je izbijao užasni smrad, međutim, učitelj ga sada nije osećao, celo njegovo biće se bilo pritajilo.

— Smrt me ubi! — reče Ušlinkov, ponovo brzo, onim dahom koji je u međuvremenu uspeo da prikupi, unoseći u izrečeno svoju nepomirljivost sa smrću — sa smrću kao neminovnošću, kao ljudskom sudbinom. Ta emocija ga izmuri fizički, no duhovno

mu potpomaže da se potpuno izrazi. I čudnovatim glasom, glasom ne ljudskim, glasom andeoskim — glasom duše, on reče svome učitelju:

— Međutim, ljubav je jača od smrti!

I toliko. Poruka je bila predata. Plamčak u očima, brzo zatreperi, nemirno se izvi s namerom da utrne. Još nekoliko trenutaka i njega bi nestalo. Još nekoliko trenutaka i dr Stojan Ušlinkov bi prekinuo i poslednju vezu sa životom. Uvidevši ovo, učitelj ustade i odstupi nazad, naslućujući njegovu želju da preostalih nekoliko trenutaka želi da bude sa svojom bakom. I nije se prevario. Stojan pokuša da pokrene pogled ka tetka-Vetki, da je pogleda. Međutim, nije bilo snage za taj napor. Ispuštajući nečujan uzdah oseti da će mu nedostajati snage da još jednom udahne vazduh, oseti da je onaj vazduh koji ispušta njegovo poslednje disanje, njegov smrtni izdisaj. Nije mu preostajalo ništa drugo sem da stegne ruku svojoj babi i tako joj da znak da je i u poslednjem trenutku s njom. I steže joj je. To je, u stvari, bio laki treptaj koji i najosetljiviji instrument ne bi registrovao. Ali, tetka Vetka ga je osetila. Obuze je talas jeze, blesnuše joj suze u očima, zadržta joj vilica. Spolja dopre nečiji krik. Zakratko, kriknula bi i tetka Vetka. No, brzo se savladala, savlada se i ne pusti glasa. Zauzavala je i suze. Kasnije će plakati i tugovati! Plakaće kada bude sama sa sobom! Ožalčiće svog unuka, ožalčiće i oca i majku njegovu — ima suza u njoj — čitavo more! Sav svet, sav nesretni svet ona će oplakati. Međutim, ovoga puta ne. Pred učiteljem, ne!

Bez žurbe, ona se uspravi. Kraj Stojanovog srca stavi ruku. Zatim mu zaklopi oči. Tom prilikom iz njegovog levog oka, sasvim raspadnutog, skotrlja se čista suza. Tetka Vetka je znala za koga je ta suza. Za onu čije je obeležje buduće snahe sagledala u opranom kuhinjskom priboru, onog tragičnog dana kada je došla da svome unuku odnese ručak. Primetila je to pre no što je videla svoga unuka palog na podu kraj radnog stola. Njoj je bila namenjena ta suza. Branki. Tetka Vetka oseti neodoljivu želju da ožali unuka. »Čedo! — obrati mu se u mislima, zagledana u krupnu suzu koja mu se skotrljala iz oka koja je sada, na njegovom voštanom obrazu, jarko svetlela. Ona je ne ubrisa, već je pusti da se isuši, da i ona ostavi znak iza sebe, čiju će poruku umeti da pročita Branka kada bude došla da se oprosti od njega. »Čedo, moje, čedo!« — narećala je bolno izvijajući u sebi taj unutrašnji glas. Naričući tako, ona kleče. Nadnese se nad njim i svojim suvim, koščatim rukama počeo da ga nežno miluje. Pošto ga se namilovala, poljubi ga u čelo, zatim u ruku koja mu je počivala na srcu — i uspravi se. I tek sada pogleda učitelja.

— Učitelju, reče mu, naš Stojan umre!

Ta crna vest primljena iz usta bolom sagorele starice, ta njena potvrda užasne stvarnosti, užasnog događaja čiji je svedok i sam bio, porazila je učitelja. Plać koji je do tada suzdržavao — pripremajući se za dostojanstven susret sa smrću — najednom je sada provalio iz njegovih očiju i on u momentu sav bi obličen suzama. Međutim, duhom ne pokleknu. Ponesen nekom veličanstvenom tugom, i pod zvucima veličanstveno-tužnog marša anđela — koji, objavljivanjem vesti u smrti Ušlinkova gromko odjeknu — načini vojnički korak ka mrtvom učeniku, zastade u stavu mirno kraj njega i vojničkim pozdravom odade mu poslednju počast. Zatim se okrete tetka-Vetki, pa i nju, jednim odsečnim pokretom ruke, vojnički pozdravi. I iziđe iz sobe s namerom da pred omladinom objavi vest o smrti svoga voljenog učenika.

* (Odlomak iz romana UCITELJ)

Prevod s makedonskog:
Ljubiša Stanković

njihovog bića nikad ne bazira na rušenju prethodnog, već na asimilaciji.

I zaista, danas je ono što najviše impresionira u ovog pesnika, ne samo bujnost jezika i izraza, već bujnosti i ukupnost promena i faza, koje nikada nisu jedna drugu potirale, već naprotiv: upotpunjavale su se.

Poslednja faza njegovog stvaralaštva dolazi s građanskim ratom i odlaskom u SAD. Izgnanstvo uvek pesništvu da boju istine. Ovaj zaključak više je retroaktivan i ne služi za praktične svrhe. Himenes u Americi piše svoje najznačajnije delo *GO-SPOD ŽELJEN I ŽELJAN*, koje je suma njegovih razmišljanja o životu, gde nam otkriva svoj panteizam, svoju filosofiju i krajnje zaključke o poeziji.

Romanski pesnici su karakteristični po svojoj težnji ka nesvesnom, poluanimalno-polubožanskom, ekstatičkom. Izbegavaju definicije, obožavaju implicitnost. U pesmi stvari prepoznaješ samo po auri stvorenoj jezikom. Jezik je osnovna građa pesme, ali često, na žalost, i jedina nadgradnja. To poniranje, to bacanje u jezik, neodoljivo i bezrezervno, u njegov talas i njegov vir, nije mimoišlo ni Himenesu. Ali, on je jezik ogolio i ogoljavao sve dok ga nije sveo na njegovo pulsiranje, da bi nam govorio samim ritmom. U svom poslednjem delu Himenes ne izbacuje mutna i nejasna mesta, ne obrađuje misao, naprotiv, prepisuje granice, ekstazu svog duha, kojom saznae svog Gospoda, jer jedino ushićenjem, naglim i iracionalnim, možemo spoznati život i doživeti prosvetljenje. U toj zbirci on nam ne daje spisak načina kako se to radi, već ekstazu i prosvetljenje koji su već ostvareni. Jezik je samo brod na moru vremena koja nas vodi u prebivališta mrtvih, ali tamo ne stižu oni koji se boje duboke vode.

I u toj dugo odlaganoj temi — Bogu, Himenes prepoznaje lepo, lepotu u svom izvoru i lepotu u zrenju. Za ovog estetu, po ubeđenju, ništa drugo i ne može biti dokaz o postojanju Boga doli to da egzistencija lepote uklada egzistenciju ništavila. Njegov Bog otkriven je na moru, toj ukupnosti svih lepota, početku sveg života i njegovog uviđanja. Uostalom, to je i logično za sve mediteranske pesnike. To srećemo i u Persa, i u Montalea, Seferisa. Čak bih rekao da je Himenes njihov preteča, kao što je bio i preteča celokupne moderne španske poezije. Njegovo bujno i grandiozno delo spasavalo je pesništvo jednog naroda, jednog vremena i jednog kontinenta, koji baš nisu bili poeziji sklomi.

Himenes je proveo život po lečilištima, banjama i sanatorijumima, jer bio je krhkog zdravlja i gotovo uvek na ivici smrti. Bilo kako bilo, vazda je bio na distanci od sveta, ljudi, i izivljavanja onih koji umiru. »Za manjinu, zauvek« — to nije bio lažni kredito. Jer, njegova poezija kao teška, suptilna i visoka, ne može ushititi čitaoca koji prvi put čita poeziju, ili je čita retko, a takvih je sve više, jer suviše je umeća, suviše skrivenih smislova utkano u nju.

Himenes je umro 1958. godine, u Portoriku. Nobelovu nagradu dobio je dve godine ranije, a tri dana pre toga umrla mu je supruga Zenobija koja spada u one raritete u ženskom soju kakve su bile Ana Dostojevska ili Zorž Sand. Toliko se brinula o pesniku, toliko živela u službi ne jednog čoveka, već jedne poezije, jednog shvatanja života, da je Nobelova nagrada pesniku zazvučala, u tom trenutku, kao nešto banalno, skoro cinično. Uostalom, kad se zna da umiremo nije li sve komedija i uvreda.

Huan Roman Himenes se danas smatra najvećim španskim pesnikom i jednim od najsloženijih pesnika ovoga veka, koji je dao značajan prilog stvaranju moderne evropske poezije. Osim toga, poslednji zaključci i poruke njegovog dela još nisu odgonetnuti.

Raša Livada

slobodne vežbe

janoš siveri

*

»Ali čemu odjednom ovaj haos, ova
zbrka? (Koliko li su postala mračna sva lica!)
Zbog čega su opustele ulice i trgovi,
i zašto svi žure kući tmurno?«

Jer spustila se noć, a varvari nisu došli.
I glasnici su stizali s limesa,
javljajući da varvara nema više.

»Aa sad — bez varvara, šta li će biti s nama?
Oni su ipak predstavljali rešenje na neki način...«
Konstantin Kavafis

» — U redu, dakle, odgovori Noarsil, neka bude: mudrijašimo
metodičnije. Tvoje primedbe su me uverile,
da si u stanju da me shvatiš; a ja tebi sličnima
rado govorim.«

de Sad

* *

Ovde se susrećemo, na ovom mestu. Odavde polazimo.
— Ni kamena, ni mraka. Ni svetla, ni zemlje.
Zagonetka pred našim nepromenjenim vaspitanicima: lažnoj
žrtvi nigde nije bolje. (Teško se nalazimo,
po ceni mukotrpnog i napornog rada.)

Samo jedna čvrsta tačka, jedno određeno stanje
nedostaje. Jedan sveobuhvatni pokret.
Zadovoljenje zakona.
Jedan svet nedostaje između nas.

Mišići se uzalud zatežu. Zveckamo.
Presovani miris vazduha u postelji. Kao da
gledam: opet jedno opasno dukobno ulegnuće.
— Dve vatrene sveće u moje ledene oči. Među valjke mojih
ramena.

Kao nepoznatog, koji je udubljen u soje igre.

— Ovde nema nepotrebnih smicalica. Samo bolovi
rana.
Neprestano spreman na pokret.
Naši gipki pregibi čekaju na alarm.
Kao pogled pred dešavanjem mudje.

* *

Godinama ranije kao da mi je isto to
palo napament.
Eventualno nešto drugo.

— Nema ni platna probijenog krvlju, ni flastera.
Ali ni ono čega ima ne menja se samovoljno.
Jedino karlica teksta, njegove krečnjačke stene.
usled večnog taloženja.
U većini slučajeva, međutim, ne. Izrazi
koji se neprestano ponavljaju modeliraju ili ono
što su u stanju modelirati, ili nešto sasvim drugo.
Možda čak ni to. Upravo tako kao što pišem.
Iako bi se sve ovo bez daljnega moglo i
obrnuto izložiti: jezgro prisustvovanja. Venu arterije
i vene u ovolikom pljasku ništica.

»Jedanput dvaput ponekad.«
Ispupčenje mraka. Recimo u lingvistici.
Recimo, jedno jezičko stanje. Jednu prelomnu tačku
u posmatranjima. Sasvim je jednoznačno, šta.
— Ili uopšte, želimo li nešto?
Dugo vremena razglabajući o tome.
(Kako ovde, preda mnom, propada, domišljamo
pribor za crtanje, fine obrve poput četkica. Ovako
u sobi nedostajanje može makar da iskrvari svoje telo.)
Slepi pogledi se toliko razlikuju, da
ih smeštamo telo pored tela. Iz čega proizlazi:
neshvatljivo, čemu uvek ove ništice?

Prevod:
A. Vicko

bezbedno putovanje

rade đokanović

ne mislim
ne predviđam sudar
gledam puteve
koje mi kiša na staklu
iscrtava

da nekim čudom
kiša progovori
ja bih smjesta umro

u gradu mi tijesno
nastavljam putovanje
na sjedištu do mene
hrče smrt

a ja bezbedan sasvim
putujem

CRTEŽI PO ZIDOVIMA

crteži po zidovima
samo su dio mog ćutanja

dokumenti
koje izložene skrivam
i koji govore

kako:
svakog jutra u lov odlazim
popodne se vraćam
s glavom pod miškom

od kose i ušiju
napravim ukusnu supu
ostatke bacim psima

na kraju

pretvoren u zvijer
trčim od smrti do smrti
i tražim onu moju

RIJEČ O VODI

od svih složenih materija
najviše volim vodu

njena žilava supstanca
pod udarom ruke
ostaje nepovređena

u šaci
dobiće oblik šake
sve dok se iz nje
ne izmigolji

ono što nas zajedno veže
i od čega strahujemo

jeste njena zelena omča
i moja bezgranična želja
da nađem jekovitu smrt

BEZBEDNO PUTOVANJE

sasvim zaštićen
iza stakla autobusa
ulazim u novi grad

kiša udvostručeno pada
a ja tako bezbedan
putujem

Budući kovčeg.
Hrast jela ariš.
Zelena vešala zapada.

I ko bi nabrojao sve?
Ipak među njima
Jedno gospodari: ono obično
Gradsko drvo na raskrsnici
Sa zarđalim ekserima
I ožiljcima.

Tu sve piše,
Ali ja neću
Ništa da izdvojim.

ONAJ U GROBU

Ruka je rekla svoje.
Ali šta sada u ovoj zemlji?
Ma to nije zemlja.
Više liči na blato.

Ipak gledam,
Jer ponekad pogled može da vrati vid,
I mislim, **ozbiljno**
Da li da **ustanem** —
Ali niko me živ ne bi pogledao
I niko me ne poznaje,
I kako se ono kaže: **darobnad,**
dorabdan —

Znam da nemam ime
Al još postojim, ovakav **kakav** sam,
Čist i nedokučiv
Nedokučiv i čist.

Ipak, rešio sam:
Ustaću — bar noge da protegnem,
Ustaću — makar postao svetac.

KUGLA

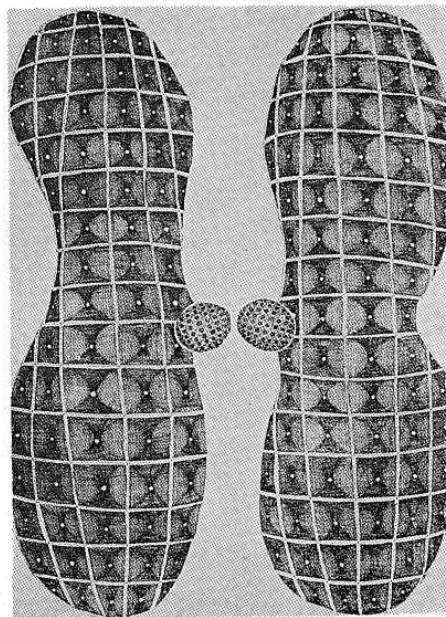
Samo su magle jasne.

Noge — to su prohtevi.
Čovek vidi prvo svoje noge
Il oči tuđina.

Tvoje oko vidi kuglu —
Kao luk prsta,
Nije od mesa,
Ona je kao oko,
Kosmos koji dozivaš,
Ona je gnezdo poljupca.
Reč
U groznici
I senka u senci.

Lupkaš prstima.
Nervira te ivica stola.
Ona nije odavde
I ne govori odavde — ali pogađa.
Ona predskazuje nešto.
Njena je glava bliska kugli
I kosmosu,
Njene su usne hladne
I blatnjave.

Nema sumnje — otkriven si.
A kakva si budala
Nećeš verovati.

tri pesme

zoran vragolov

DRVO

Stablo grane lišće
Da — to je drvo.
Naš nadzemni **koren!**

Ima ih bezbroj, i raznih.

Na **porodičnom** stablu
Ti si tek jedna **jalova** grana
Bez lista i ploda.

Drvare pod snegom
I okom čuvara.